

**«Ἄνθρωπον ζητῶ...¹ στὶς λεωφόρους τοῦ διαδικτύου. Σχέσεις καὶ ἐξαρτήσεις
στὴν ψηφιακὴ ἐποχὴ».**

**Ὁμιλία τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Αὐστραλίας κ.κ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ,
κατὰ τὴν τελετὴ ἀναγορεύσεώς του σὲ Ἐπίτιμο Διδάκτορα
τοῦ Τμήματος Ἱατρικῆς τῆς Σχολῆς Ἐπιστημῶν Ὑγείας
τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.
(Λάρισα, τῇ 11ῃ Νοεμβρίου 2025)**

Ἐλλογιμώτατε Πρύτα니 τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Καθηγητά κ.
Χαράλαμπε Μπιλλίνη,

I. Εἰσοδεύοντας εὐχαριστιακῶς.

Σχοινοβατώντας μεταξύ τῆς ἐπιθυμίας νά ἐκφράσω τή βαθύτατη
εὐγνωμοσύνη μου γιὰ τή μεγάλη τιμὴ πού μου ἀποδίδεται σήμερα, καὶ τοῦ
κινδύνου νά φανοῦν τά λόγια μου ὡς μιά τυπικὴ ὑποχρέωση, ἐπιλέγω, ἐν πρώτοις,
νά ὑποκλιθῶ ἐνώπιόν σας, ὡς μιά ἐλάχιστη κίνηση ἀναγνωρίσεως τῆς ἀνωτάτης
ἀκαδημαϊκῆς διακρίσεως, τὴν ὁποία ἐπιδαψιλεύει στὴν ἐλαχιστότητά μου ἡ
περιώνυμη τῶν Ἱατρῶν Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Θεσσαλικῆς πρωτευούσης,
τοῦ νεωτέρου στὴν Ἑλλάδα Τμήματος Ἱατρικῆς, τό ὁποῖο, ὅμως, ὄχι μόνο
στελεχώνεται ἀπὸ ἐξαιρετικούς ἐπιστήμονες, ἀλλὰ κατέχει σημαντικές
ἀκαδημαϊκὲς διακρίσεις στό πανευρωπαϊκὸ καὶ παγκόσμιο ἐπιστημονικὸ
στερέωμα. Ἐν συνεχείᾳ, ἐπιτρέψατέ μου νά καταθέσω, ἀπλά, ταπεινά καὶ
ἀπέριττα καρδιακὲς εὐχαριστίες, ὄχι διότι αὐτό τό ἐπιβάλλει τό καθῆκον ἢ ἡ
ἐθιμοτυπία ἀλλὰ κυρίως γιατί ὅλοι μας πρέπει νά μάθουμε νά προσφέρουμε
χωρὶς νά τό θυμόμαστε καὶ νά λαμβάνουμε χωρὶς νά τό ξεχνοῦμε. Κι ἐγὼ δέν θά
ξεχᾶσω ποτέ, ἐκεῖ στὴν μακρινὴ Πέμπτη Ἡπειρο πού διακονῶ, τὴν μεγάλη αὐτὴ
εὐεργεσία καὶ τιμὴ πού λαμβάνω σήμερα ἀπὸ τό Πανεπιστήμιό σας.

¹ Ἡ φράση, ὡς γνωστόν, ἀποδίδεται στὸν φιλόσοφο Διογένη τὸν Κυνικὸ (412 π.Χ. - 323 π.Χ.), ὁ
ὁποῖος: «Λύχνον μεθ' ἡμέραν ἄψας περιήει, λέγων» «Ἄνθρωπον ζητῶ», στὸ M. Marcovich (Ed.),
Diogenis Laertii-Vitae philosophorum, vol. II: Excerpta Byzantina et Indices στή σειρὰ Bibliotheca
scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana, B. G. Teubner, Stuttgartiae et Lipsiae 1999, σ. 270.

Ἐκφράζω, λοιπόν, τήν εὐγνωμοσύνη καί τήν εὐχαριστία μου:

πρός τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης κ. Φιλόθεο, ὁ ὁποῖος ἐκπροσωπεῖ τήν Α.Θ.Π. τόν Οἰκουμενικό μας Πατριάρχη κ.κ. Βαρθολομαῖο καί τή Μεγάλη Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως,

πρός τήν Ἱερά Ἐπαρχιακή Σύνοδο τῆς Ἀγιωτάτης Ἀρχιεπισκοπῆς Αὐστραλίας, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖται ἀπό τόν Θεοφιλέστατο Ἐπίσκοπο Καμπέρας κ. Ἀθηναγόρα,

πρός τόν σεπτό καί θεοπρόβλητο Ποιμενάρχη τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Λαρίσης καί Τυρνάβου, Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη κ. Ἱερώνυμο, καί πρός τοὺς προσφιλεστάτους καί ἐκλεκτοὺς ἀδελφούς Ἱεράρχες γιά τήν ἐξόχως τιμητική παρουσία τους καί τήν ἀγάπη τους,

πρός τήν Ἐξοχωτάτη Ὑπουργό Πολιτισμοῦ κ. Λίνα Μενδώνη, ἡ ὁποία παρὰ τό βεβαρυμένο πρόγραμμα της, ἔφτασε ἄρτι ἐξ Ἀθηνῶν γιά νά περικοσμήσει μέ τήν παρουσία της τή σημερινή ἡμέρα,

πρός τοὺς Ἀρχοντες τοῦ τόπου, τόν Περιφερειάρχη κ. Δημήτριο Κουρέτα καί τόν Δήμαρχο τῆς πόλεως κ. Ἀθανάσιο Μαμάκο, καθώς καί τόν παριστάμενο Βουλευτή κ. Χρήστο Καπετάνο,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, Καθηγητή κ. Χαράλαμπο Μπιλλίνη,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Πρύτανη τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Καθηγητή κ. Κυριάκο Ἀναστασιάδη,

πρός τήν Ἐλλογιμωτάτη Πρύτανη τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων, Καθηγήτρια κ. Ἄννα Μπατιστάτου,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Ἀντιπρύτανη τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Καθηγητή κ. Χρήστο Καραγιάννη,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Κοσμήτορα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Καθηγητή κ. Ἐμμανουήλ Καραγεωργούδη,

πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Πρόεδρο τῆς Ἱατρικῆς Σχολῆς τοῦ Θεσσαλικοῦ Πανεπιστημίου, Καθηγητή κ. Ἀριστείδη Ζιμπῆ, γιά τήν πρόταση τῆς ἀναγορεύσεώς μου, καθώς καί πρός τόν Ἐλλογιμώτατο Καθηγητή κ. Ἀθανάσιο Γιαννούκα καί πρός ὅλα τά μέλη ΔΕΠ, πού ὁμόφωνα ἀποδέχτηκαν τήν συγκεκριμένη πρόταση,

πρός ὅλους τοὺς παρισταμένους Ἐλλογιμωτάτους θεράποντες τῆς ἐπιστήμης καί τῆς παιδείας,

πρός τοὺς ἀγαπητοὺς μαθητές τῆς ἱατρικῆς τέχνης και, τέλος,

πρός ὅλους τοὺς ἐκλεκτοὺς παρόντες.

Σᾶς εὐχαριστῶ ὅλους ἀπό καρδίας, εὐχόμενος νά ἔχετε ὅλα τὰ καλά τοῦ οὐρανοῦ καί τῆς γῆς στή ζωή σας καί στά θεοφιλή σας ἔργα.

Μᾶλλον, ἀκούγεται παράδοξο ἓνας θεολόγος καί κληρικός νά ἀξιῶνεται αὐτῆς τῆς τιμῆς ἀπό μιά Σχολή θετικῶν ἐπιστημῶν, ἀφοῦ ἐν πρώτοις φαίνεται νά ὑπάρχει διάσταση σκοποῦ καί μεθοδολογίας μεταξύ ἱατρικῆς καί ποιμαντικῆς. Αὐτό βεβαίως, κάνει τήν τιμή ἀκόμη μεγαλύτερη γι' αὐτό καί θά ἐπαναλάβω, ὄχι τυπικῶς ἀλλά οὐσιαστικῶς, αὐτό πού λέγω σέ ἀνάλογες περιπτώσεις· δέν εἶναι μιά διάκριση, ἡ σημερινή, πού λαμβάνει προσωπικῶς ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Αὐστραλίας, ἀλλά πρόκειται γιά μιά ἐξιδιασμένη, ὄντως τιμή, πού διαβαίνει καί ἀντανακλᾷ σ' ἓνα θεσμό πού μετρᾷ δεκαεπτὰ αἰῶνες ζωῆς, στό Οἰκουμενικό μας Πατριαρχεῖο, στήν Ἁγία τοῦ Χριστοῦ Μεγάλη Ἐκκλησία, στήν ἀρχουσα καί πάσχουσα Ἐκκλησία, καί στόν σεβασμιο καί πολιο Πατριάρχη τοῦ Γένους μας, τόν καί σεπτό Γέροντά μου, καί, τέλος, τούτη ἡ μεγάλη καί ξεχωριστή διάκριση διαβαίνει - ἀξίως καί δικαίως νομίζω - καί πρὸς τήν Ἱερά Ἀρχιεπισκοπή Αὐστραλίας καί πρὸς τόν ἐκλεκτό λαό της, τόν ὁποῖον ἐδῶ καί ἔξι χρόνια διαποιμαίνω καί γιά τόν ὁποῖον ζῶ καί ἀναπνέω.

Παράλληλα, ὁμως, ἀναλογίζομαι ὅτι ἴσως ἡ ἀπόσταση πού χωρίζει τήν ἱατρική καί τήν ποιμαντική τέχνη τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι καί τόσο μεγάλη, καθὼς καί οἱ δύο ὑπηρετοῦν τόν ἄνθρωπο, μέ διαφορετικές, ἀσφαλῶς, προϋποθέσεις, ἀλλά πάντα σέ μιά σωστική καί θεραπευτική προοπτική. Δέν εἶναι, ἐξάλλου, τυχαῖο, πῶς ὁ ἴδιος ὁ Χριστός μετέρχεται μιά ἱατρική πρακτική, γνωστή γιά τὰ δεδομένα τῆς ἐποχῆς Του, ὅταν εἶπε, στήν «Παραβολή τοῦ Καλοῦ Σαμαρείτη», «κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ ἐπιχέων ἔλαιον καί οἶνον» (Λκ. ι', 34), γιά νά διδάξει τούς ἀνθρώπους τόν τρόπο πού θά πρέπει νά ἐνεργοῦμε στή ζωή τοῦ «τραυματισμένου» ἀπό τήν ἁμαρτία καί τή φθορά συνανθρώπου μας.

Ἰατροί, λοιπόν, καί Ποιμένες μοιραζόμαστε τίς ἴδιες ἢ ἀνάλογες ἀγωνίες γιά τόν πάσχοντα, σωματικῶς καί πνευματικῶς, ἄνθρωπο τοῦ καιροῦ μας καί ὑπὸ αὐτήν τήν ἔννοια θά προσπαθήσω νά ἰχνογραφήσω μερικές σκέψεις. Ἄλλωστε, οἱ ἐποχές τοῦ *Nikolaus Kopernikus*, τοῦ *Giordano Bruno* καί τοῦ *Galileo Galilei* ἀνήκουν πιά στό «χρονοντούλαπο» τῆς ἱστορίας. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἔρευνας εἶναι δεδομένη καί ὁ διάλογος τῶν ἐπιστημῶν μιά ἀδιαμφισβήτητη πραγματικότητα. Ἐπομένως, μπορούμε νά στοχαζόμαστε καί νά διαλεγόμαστε ἐλεύθερα· κι ὁποῖος «*Ελεύθερα συλλογᾶται, συλλογᾶται καλά*»², κατά τόν Ρήγα Βελεστινλή, τόν Θετταλό, τόν μετέπειτα κληθέντα Φεραῖο.

² Ρ. Βελεστινλή Θετταλοῦ, *Φυσικῆς Ἀπάνθισμα*, Ἐκ τῆς Τυπογραφίας Τράττνερ, Βιέννη 1790, σ. 24.

II. Τί ἐστὶν ἄνθρωπος; Ψηφίδες ὀρθοδόξου ἀνθρωπολογίας.

Παρά τὴν τεράστια πρόοδο τῆς ἱατρικῆς, τῆς γενετικῆς, τῆς ψυχολογίας καὶ πολλῶν ἀκόμη διαφορετικῶν περιοχῶν τῆς ἐπιστήμης, πού ἀσχολοῦνται μέ τόν ἄνθρωπο, ὑπὸ ὅλες του τίς ἐκφάνσεις, ἡ φύση τοῦ ἀνθρώπου παραμένει ἓνα ἀποκεκρυμμένο μυστήριον, ὅπως λέγει ἄλλωστε καὶ ὁ ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης, αὐτάδελφος τοῦ Μεγάλου Βασιλείου: «ἀθεώρητος ἡ τοῦ ἀνθρώπου φύσις»³. Καί τοῦτο διότι, καὶ πάλι κατὰ τόν ἴδιο ἐκκλησιαστικό συγγραφέα, ὁ ἄνθρωπος εἶναι δημιουργημένος «κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν»⁴ (πρβλ. Γεν. α', 26) Θεοῦ καὶ ὅπως ἀκριβῶς ἡ θεία φύση παραμένει ἀκατάληπτος καὶ ἀπερινόητος, κατ' ἀναλογίαν, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύση εἶναι, στήν πραγματικότητα, ἓνα βαθύτατο μυστήριον.

Τό μυστήριον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τό ὁποῖο ἔγκειται ἀκριβῶς στό «κατ' εἰκόνα», ὑποδηλώνει τὴ νοερά καὶ λογικὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς βουλήσεως ἢ, ὅπως λέμε στὴ θεολογικὴ ὀρολογία, τό «αὐτεξούσιον»⁵.

Τό «αὐτεξούσιον» ἐδράζεται στὸν νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸ σύνολο τῆς πατερικῆς σκέψεως θεωρεῖται ὡς τό καθαρότερον καὶ ἀκραιφνέστερον «μέρος» ἢ «τόπος» τῆς ἀνθρωπίνης ὑποστάσεως. Στό θεμελιῶδες ἐρώτημα «τί δέ νοῦς», ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής, ὁ μέγας αὐτός μυστικός θεολόγος τῆς Ἀνατολῆς, θά ἀπαντήσῃ: «ψυχῆς τό καθαρώτατον καὶ λογικόν, εἰς θεωρίαν τῶν ὄντων καὶ προκατειλημμένων»⁶. Κατὰ τὴν Ὁρθόδοξη Θεολογία ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἱατρικὴ ἐπιστήμη ὁ νοῦς ἀποτελεῖ τὸν κυβερνήτη, τὸν ἡγεμόνα ἢ τὸν ὀφθαλμό τῆς ψυχῆς, σύμφωνα μέ μιὰ ἄλλη πατερικὴ ὀρολογία. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά στὸν Πρύτανι τῆς Δογματικῆς, ἅγιον Ἰωάννη τὸν Δαμασκηνό: «ἡγεμονικόν μὲν γάρ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς σαρκὸς ὁ νοῦς· νοῦς δέ, τῆς ψυχῆς τό καθαρώτατον, ἀλλὰ καὶ νοῦς Θεός»⁷.

Ὅλα τὰ ἀνωτέρω ἀναφέρθηκαν ὡς μιὰ εἰσαγωγή γιὰ νὰ καταλήξω στήν μεγάλη θεολογικὴ καὶ ἀδιαπραγμάτευτη ἀλήθεια ὅτι ὁ νοῦς εἶναι προικισμένος μέ τὴ δύναμη ἢ καλύτερα τὴ δυνατότητα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ναί, ὁ ἄνθρωπος

³ Γρηγορίου Νύσσης, *Περὶ Κατασκευῆς Ἀνθρώπου*, PG 44, 153 C.

⁴ Ἐντελῶς ἐπιλεκτικῶς βλ. Σ. Καλαντζάκη, *Ἡ Θεολογία τῆς Δημιουργίας στὴν Παλαιὰ Διαθήκη*, Ἐκδ. Γράφημα, Θεσ/νίκη 2016, σ. 179-207, Π. Νέλλα, *Ζῶν Θεούμενον*, Ἐκδ. Ἐποπτεία, Αθήνα 1979, σ. 19-45, Ἰ. Καραβιδόπουλου, «Εἰκὼν Θεοῦ» καὶ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ, Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Θεολογικῆς Σχολῆς-Παρατ. τ. 8, Θεσ/νίκη 1964, σ. 33-42, Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Β'*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2016, σ. 194–201, Ν. Ξεζάκη, *Ὁρθόδοξη Δογματικὴ Θεολογία*, Ἐκδ. Ἑννοια, Αθήνα 2012, σ. 462-500.Δο

⁵ «τό μὲν γάρ κατ' εἰκόνα, τό νοερόν δηλοῖ καὶ αὐτεξούσιον», Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως-Κεφ. ιβ', *Περὶ Ἀνθρώπου*, PG 94, 920 B, «τό κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγενῆσθαι τὸν ἄνθρωπον, τοῖς μὲν τό λογικόν καὶ αὐτεξούσιον πάρεστι νοεῖν», Φωτίου τοῦ Μεγάλου, *Τὰ Ἀμφιλόχεια-Ερωτ. ΛC'*, PG 101, 252 A.

⁶ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Περὶ Ψυχῆς*, PG 91, 361 A.

⁷ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, Ἐκδοσις Ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως, PG 94, 1005 B.

μπορεῖ νά γνωρίσει τόν Θεό: «ὁ μὲν νοῦς δύναμιν ἔχει διακριτικὴν νοητῶν καὶ αἰσθητῶν, προσκαίρων καὶ αἰωνίων»⁸, ὅπως λέγει καὶ πάλι ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής. Ποιὰ εἶναι τώρα τὰ αἰώνια πού ἀναφέρει ὁ Μάξιμος, τὰ ὁποῖα μπορεῖ νά γνωρίσει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς; Στό ἐρώτημα αὐτό θά μᾶς δώσει τὴν ἀπάντηση ὁ ἡγαπημένος Μαθητής, ὁ Ἰωάννης ὁ Θεολόγος: «αὕτη δέ ἐστὶν ἡ αἰώνιος ζωὴ, ἵνα γινώσκωσιν -σέ τόν μόνον ἀληθινόν Θεόν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν», (Ἰω. 17, 3). Ἡ αἰώνιος ζωὴ ταυτίζεται μέ τὴν γνώση τοῦ Θεοῦ.

Στό σημεῖο αὐτό φρονῶ ὅτι ὑπάρχει ἡ ἀναγκαιότητα μιᾶς καίριας διευκρινήσεως σχετικῆς μέ τό πολυσυζητημένο καὶ πολυδιαστρεβλωμένο ζήτημα τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀγωνία γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ⁹ ἦταν ὁ λόγος πού ἐξεβλήθησαν τοῦ Παραδείσου ὁ Ἀδάμ καὶ ἡ Εὐά. Ἡ φιλοδοξία γιὰ προσπέραση καὶ ὑπέρβαση τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, ὁδήγησε στὴν σύγχυση τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ γιὰ τὴν ὁποία ἀγωνίζεται ὁ σημερινός σύγχρονος ἄνθρωπος, χωρὶς νά πιστεύει στό Θεό, δέν πλουτίζει πραγματικά τόν κόσμον, ἀντιθέτως ἀπορροφᾷ ἀπὸ τὴν ὑπαρξή μας κάθε ἱκμάδα ζωντάνιας καὶ χαρᾶς, γι' αὐτό ἄλλωστε ὁ σύγχρονος πολιτισμός δίνει τὰ πάντα ἀλλὰ ἀδυνατεῖ νά δώσει νόημα στό σύγχρονο ἄνθρωπο. Ὅλες αὐτές ὁμως οἱ συνέπειες ὑφίστανται διότι ἔχουμε παρερμηνεύσει τό τί σημαίνει γνώση τοῦ Θεοῦ. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ δέν παραπέμπει σέ ἓνα εἶδος συγκρίσεως ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων μέ κάποιο ἄλλο ὁμοειδές ὑποκείμενο καὶ δέν ὁδηγεῖ σέ μιὰ κατάσταση παντοδυναμίας καὶ καταργήσεως τῶν κατὰ φύσιν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ δέν σημαίνει τὴν κατάκτηση τοῦ Θεοῦ, πολλῶ δέ μᾶλλον, τὴν κατάργηση τοῦ Θεοῦ. Γνώση τοῦ Θεοῦ σημαίνει ὅτι μετέχω σέ αὐτό πού εἶναι ὁ Θεός. Κοινωνῶ μαζί Του. Καὶ στό ἐρώτημα «τί εἶναι ὁ Θεός;», ἡ ἀπάντηση εἶναι σαφής καὶ κατανοητή: «Ὁ Θεός ἀγάπη ἐστὶ» (Α' Ἰω. δ', 16). Ἡ ἀγάπη εἶναι συστατικό τῆς οὐσίας τοῦ Θεοῦ, Τόν ὑποστασιάζει, συνιστᾷ τό εἶναι Του. Ἐπομένως μπορῶ νά ἀποκτήσω τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ, πρέπει νά θέλω ὡς ἄνθρωπος νά ἀποκτήσω τὴ γνώση τοῦ Θεοῦ ἢ διαφορετικά μπορῶ νά γνωρίσω τόν Θεό, μονάχα μέ ἓνα τρόπο: διὰ τῆς ἀγάπης. Ὅλα τὰ ἄλλα δημιουργοῦν παρενέργειες.

Σέ αὐτόν τόν ἀγαπητικό τρόπο ζωῆς καλεῖ ὁ Χριστός τόν ἄνθρωπο, ὅταν μᾶς δίνει δύο βασικὲς ἐντολές. Ἡ πρώτη: «ἀγαπήσεις Κύριον τόν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου...» (Μρ. ιβ', 30). Καὶ ἡ δεύτερη, ἡ ὁποία τίθεται σέ ἰσοκύρη προοπτικῇ

⁸ Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Πρὸς Θαλάσσιον*, PG 90, 412 D.

⁹ Περί γνώσεως Θεοῦ βλ. Ν. Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ Συμβολικὴ Θεολογία Α'*, Ἐκδ. Κυριακίδη, Θεσ/νίκη 2016, σ. 36-59 & J. D. Zizioulas (Ed. D. Knight), *Lectures in Christian Dogmatics*, T & T Clark, New York 2008, σ. 9-39.

καί βάση: «...ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν» (Μρ. ιβ', 31). Ἡ ἀγάπη δηλαδή πρὸς τόν Θεό, ἀπαραιτήτως, διέρχεται διὰ τοῦ συνανθρώπου μας, ἢ ὅπως, χαρακτηριστικότερα, θά ἐξηγήσει ὁ μαθητής τῆς ἀγάπης, ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος «ἐάν τις εἴπῃ ὅτι ἀγαπῶ τόν Θεόν, καί τόν ἀδελφόν αὐτοῦ μισῇ, ψεύστης ἐστίν...» (Α' Ἰω. δ', 20). Γιά τήν Ὁρθόδοξη Θεολογία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ἀγάπη πρὸς τόν Θεό καί μίσος πρὸς τόν πλησίον ἢ δέν ὑφίσταται γιά τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία μονομερῆς ἀγάπη πρὸς τόν Θεό.

Αὐτό ἀποτελεῖ τήν πεμπτοσύία τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων καί τῆς σωτηριολογικῆς προοπτικῆς τοῦ ἀνθρώπου καί ἐπισφραγίζεται μέ τά ὅσα δίδαξε ὁ Χριστός λίγο πρὶν τό πάθος Του, κατά τή βραδιά τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου. Εἶπε τότε χαρακτηριστικά πρὸς τοὺς μαθητές Του: «ἐντολὴν καινὴν δίδωμι ὑμῖν ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους...» καί συνεχίζοντας τόνισε: «ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστε, ἐάν ἀγάπην ἔχητε ἐν ἀλλήλοις» (Ἰω. ιγ', 34-35). Νομίζω ὅτι ἡ ἐποχὴ στήν ὁποία ζοῦμε μπορεῖ νά μᾶς βοηθήσει νά κατανοήσουμε τό πόσο σημαντικό εἶναι αὐτό τό ὁποῖο εἶπε ὁ Χριστός. Δέν εἶπε ὅτι θά σᾶς θεωρῶ μαθητές μου ἐάν ἀγαπᾶτε ἐμένα, σέ ἀντίθεση μέ τοὺς σύγχρονους ἡγέτες τῆς γῆς, τοὺς μικροὺς καί τοὺς μεγάλους, οἱ ὁποῖοι ἐξουθενώνουν τόν ἀνθρώπο πού δέν εἶναι δικός τους ἢ πού δέν ἀνήκει στήν παράταξή τους ἢ ἀκόμη καί στή θρησκεία τους. Ὁ Χριστός εἶπε δέν θέλω νά ἀγαπᾶτε ἐμένα ἀλλά νά ἔχετε ἀγάπη μεταξύ σας. Νά ἀγαπάει ὁ ἓνας τόν ἄλλο. Καί ὅταν αὐτό γίνεται, τότε θά θεωρεῖστε γνήσιοι μαθητές μου.

Αὐτό πού, ἐν ὀλίγοις, ἐκλεκτοὶ παρόντες, προσπαθῶ νά πῶ εἶναι ὅτι ἡ πίστη πρὸς τόν Θεό, δέν εἶναι ὁμολογία κάποιων θεωρητικῶν ἀρχῶν, ἐν εἵδει μανιφέστου πολιτικοῦ κόμματος ἢ καταστατικοῦ κάποιου διεθνοῦς ὀργανισμοῦ, ἀλλά βίωμα ἀγαπητικῆς σχέσεως μετά τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ συνανθρώπου. Αὐτό πολλές φορές ἀκόμη καί ἐμεῖς οἱ Χριστιανοὶ τό λησμονοῦμε καί ἀντὶ νά ἀγαποῦμε ἀναλωνόμαστε σέ μιὰ ιδεολογικοποίηση τῆς πίστεως ἢ, ἐπιτρέψτε μου νά πῶ, ἐργαλειοποίηση τῆς θρησκείας μέ ὅ,τι αὐτό συνεπάγεται, λησμονώντας τό μεῖζον, πού εἶναι ἡ ἀγαπητικὴ κοινωνία καί σχέση.

III. Αναζητώντας τόν ἄνθρωπο.

Ἐνδεχομένως, κάνει κάποια ἐντύπωση στό πρῶτο ἄκουσμα, ἀλλά ἡ ἀναζήτηση ἀνθρώπου κατά τό γνωστό τοῦ Διογένη «Ἀνθρωπον ζητῶ», δέν εἶναι ἓνα αἶτημα πού ἐκπορεύεται ἀπὸ τόν ἄνθρωπο πρὸς τόν συνάνθρωπό του· τό ἐρώτημα ἀπευθύνθηκε πρῶτα ἀπὸ τόν ἴδιο τό Θεό στό πλάσμα του, ἤδη ἀπὸ τή Δημιουργία καί, μάλιστα, μετά τήν πτώση, ὅπου ὁ ἄνθρωπος κρύβεται καί προσπαθεῖ νά καλύψει τή γυμνότητά του. Ὁ Θεός τότε τόν ἀναζήτησε λέγοντας «Ἀδάμ, ποῦ εἶ;» (Γεν. γ', 9).

Προφανώς και τό ἐρώτημα τοῦ Θεοῦ δέν ἔχει ἐνημερωτικό περιεχόμενο, γιατί ὁ Θεός δέν ἀγνοεῖ πού βρίσκεται ὁ Ἀδάμ, ἀφοῦ, ἀσφαλῶς, γνωρίζει τά πάντα, ἀκόμη καί πρίν αὐτά συμβοῦν. Διά τῆς ἐρωτήσεως αὐτῆς ὁ Θεός προσπαθεῖ νά ἀποκαταστήσει τή διαρραγεῖσα σχέση, ἀπλώνει, ἂν μοῦ ἐπιτρέπεται ἡ ἔκφραση, τό χέρι Του στό πλάσμα Του, τό ὁποῖο, ὅμως, τόν ἀποστρέφεται καί τόν ἀποφεύγει.

Ἡ πατερική σοφία θά μᾶς πληροφορήσει ὅτι ἡ ἐρώτηση αὐτή τοῦ Θεοῦ ἀπευθύνεται στόν κάθε ἄνθρωπο, μέ τό ἴδιο καί πάλι περιεχόμενο, ὅχι δηλαδή ὡς μιά ἀνακριτική διαδικασία, ὅπου ὁ Θεός τιμωρός ἐρευνᾷ καί θέλει νά ἀνακαλύψει τόν ἔνοχο, ἀλλά μέ τήν βαθύτερη ἔννοια τοῦ στοργικοῦ Πατέρα πού ἀναζητᾷ μέ τρυφερότητα τό μικρό παιδί, πού ὄντως ἔκανε μιά ἀταξία. Καί ὁ Πατέρας τό ἀναζητᾷ ὅχι γιά νά τό τιμωρήσει ἀλλά γιά νά τό περιβάλει μέ ὅση ἀγάπη διαθέτει, νά τό ἀγκαλιάσει καί νά ἀποκαταστήσει τήν τραυματισμένη σχέση.

Ἡ ἀναζήτηση αὐτή τοῦ ἀνθρώπου, τῆς ἀληθοῦς σχέσεως καί κοινωνίας μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο παραμένει διαχρονική, παρὰ τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό. Γι' αὐτό καί ἡ διασάλευση τῆς ζωτικῆς σχέσεως Θεοῦ καί ἀνθρώπου θά φέρει καί τή διατάραξη τῆς σχέσεως τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο, τόν συνάνθρωπο ἀλλά καί σύνολη τή Δημιουργία, ἡ ὁποία «*συστενάζει καί συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν*» (Ρωμ. η', 19), μετέχοντας ἔτσι στήν ὄντολογική αὐτή ἔκπτωση. Ὅμως, παρὰ αὐτόν τό σκοτασμό πού ἐπέρχεται, ἡ ἀναζήτηση παραμένει: «*Ἄνθρωπον ζητῶ*», καί ὁ «*Διογένης*» τῆς κάθε ἐποχῆς, κρατώντας τό φανάρι του, θά ἀναζητᾷ ἐπιμόνως «*ἄνθρωπον*» καί δέν θά βρίσκει, δηλαδή, δέν θά βρίσκει αὐτήν τήν ἀληθινή σχέση πού νοηματίζει τή ζωή του, τή σχέση ἐκείνη πού πηγαίνει πέρα ἀπό τά στενά βιολογικά ὅρια, τή σχέση τελικά μ' ἕναν προσωπικό Θεό, διότι πάντα τό ζητούμενο εἶναι ὁ Θεός, ἔστω καί ἂν, κατ' ἐπίφασιν, ἀναζητῶ τόν ἄνθρωπον.

Αὐτό τό ἀδιέξοδο, τό τέλμα στό ὁποῖο ἔχουν φτάσει τά πράγματα, θά τό ἐκφράσει μέ τόν πλέον ξεκάθαρο καί βιωματικό τρόπο ὁ παραλυτικός τῆς Βηθεσδᾶ¹⁰, ὅπου ἀνέμενε τεσσαράκοντα ἔτη τόν ἄγγελο νά κατέβει γιά νά ταράξει τό ὕδωρ¹¹ τῆς κολυμβήθρας προκειμένου νά θεραπευτεῖ. Ὁ παραλυτικός ζοῦσε ὅλο τό δράμα τῆς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, τήν ἀπόρριψη, τήν ἐγκατάλειψη,

¹⁰ Τό ὄνομα Βηθεσδά (ἢ Βηθζαθά ἢ Βηζαθά ἢ Βηθσαιδά) ἐρμηνεύεται «οἶκος ἐλέους». Ἡ ὀνομασία τῆς πηγῆς, πιθανῶς, ἀναφέρεται στήν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, στήν ὁποία ὀφείλεται ἡ εὐεργετική αὐτή πηγή καί ἡ ὁποία ἀγαθότητα ἐκδηλωνόταν διά τῶν πολλῶν ἐκεῖ συντελουμένων θεραπειῶν, Π. Ν. Τρεμπέλα, *Υπομνημα εἰς τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιον*, Ἐκδ. Ἀδελφότης Θεολόγων «Ὁ Σωτήρ», Ἀθήναι 1969, σ. 171-172.

¹¹ Δέν ξέρουμε πόσο συχνό ἦτον τό φαινόμενο. Πάντως, κατά τόν Δίδυμο τόν Τυφλό, «*ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ*», μία καί μόνη φορά κάθε χρόνο συνέβαινε ἡ κάθοδος τοῦ ἀγγέλου, *Περί τῆς Τριάδος*, PG 39, 708 A.

τήν μοναξιά, τήν ἔλλειψη τῆς ἀνθρωπιᾶς, ἴσως νά πίστευε ὅτι ἀκόμη καί αὐτός ὁ ἴδιος ὁ Θεός τόν εἶχε ἐγκαταλείψει, ἀφοῦ μιά ὁλόκληρη ζωή ἀνέμενε τή θεραπεία, ἢ ὅποια δέν ἐρχόταν. Αὐτή, λοιπόν, ἡ βασανισμένη ψυχή θά ἐκφράσει ὅλο τό τραγικό δράμα τῆς ἀνθρωπίνης υπάρξεως «Κύριε, ἄνθρωπον οὐκ ἔχω» (Ιω. ε', 7). Δέν ἔχω κανένα. Εἶμαι μόνος μου! Τελικά τό «ἄνθρωπον οὐκ ἔχω» τοῦ παραλυτικοῦ καί τό «ἄνθρωπον ζητῶ» τοῦ Διογένους ἐκφράζουν τήν ἴδια ὑπαρξιακή πραγματικότητα.

IV. Λεωφόροι τοῦ διαδικτύου - Από τό πρόσωπο στό «προφίλ».

«Ἀνθρωπον ζητῶ» στίς λεωφόρους τοῦ διαδικτύου εἶναι τό φαινόμενο τῆς ἐποχῆς καί αὐτό συμβαίνει, ὅχι διότι δέν ὑπάρχει πιά ἡ προβατική κολυμβήθρα τῆς Βηθεσδα. Σήμερα ἡ ἐπιστήμη καί ἡ τεχνολογία ἔχουν προχωρήσει καί αὐτή ἡ ἐξέλιξη ἔχει δημιουργήσει νέα δεδομένα ζωῆς. «Ἡ Ἐκκλησία χαρακτηρίζει τήν ἰκανότητα πρὸς ἐπιστημονική ἔρευνα “θεόδοτον δῶρον εἰς τόν ἄνθρωπον” ὅπως χαρακτηριστικά σημειώνεται στήν Ἀγία Γραφή “καί αὐτός ἔδωκεν ἀνθρώποις ἐπιστήμην ἐνδοξάζεσθαι ἐν τοῖς θαυμασίοις αὐτοῦ” (Σόφ. Σείρ. 38, 6). Παράλληλα ὁμως “ἐπισημαίνει τούς κινδύνους ποῦ ὑποκρύπτονται εἰς τήν χρήσιν ὠρισμένων ἐπιστημονικῶν ἐπιτευγμάτων”. Ἡ πρόοδος τῆς ἐπιστήμης καί τῆς τεχνολογίας δέν πρέπει νά ἐκτυλίσσεται εἰς βάρος τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί τῆς ἐλευθερίας του. Παρά τό γεγονός ὅτι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν εἶναι “τεχνοφοβική”, ἐπισημαίνει τούς κινδύνους ποῦ ἐλλοχεύουν ἀπό τήν κατάχρηση ἢ τήν κακή χρήση τῆς Τεχνητῆς Νοημοσύνης [καί τοῦ διαδικτύου γενικότερα], ὅπως εἶναι ἡ ἐξάρτηση ἀπό τήν τεχνολογία, ἡ ἀποκοινωνικοποίηση, ἡ ἀλαζονική αὐτοαντίληψη καί νοοτροπία, ἡ ἀποδυνάμωση τῆς πίστεως κ.α.»¹².

Ἡ παραπάνω δήλωση προέρχεται ἀπό τά πορίσματα τοῦ Β' Συνεδρίου Βιοηθικῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου καί ἔκρυνα σκόπιμο νά διαβάσω αὐτό τό ἐπίσημο κείμενο γιά νά μὴν ὑπάρχει, κατ' ἀρχήν, ὅποιαδήποτε ἀμφιβολία γιά τή στάση τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν τεχνολογία καί τό διαδίκτυο, μιά σχέση ποῦ ἔχει δοκιμαστεῖ στό παρελθόν ἀκόμα καί στόν ὀρθόδοξο χῶρο. Νά σημειώσω μόνον ὅτι ἡ συζήτηση παραμένει πάντοτε ἀνοικτή μέ ποικίλες τάσεις καί θεωρίες νά διαμορφώνονται γιά νά περιγράψουν τήν ὄντως δύσκολη καί συχνότατα συγκρουσιακή αὐτή σχέση, καί τίς ὅποιες θεωρίες ἀναφέρω κωδικοποιημένες, ὅπως τίς ταξινομεῖ ὁ συστηματικός Λουθηρανός θεολόγος Ted Peters: πρόκειται γιά τίς θεωρίες τῆς Σύγκρουσης (Conflict theory), τῆς Ἀνεξαρτησίας (Independence theory), τοῦ Διαλόγου (Dialogue theory) καί τῆς

¹² Πορίσματα τοῦ 2^{ου} Συνεδρίου Βιοηθικῆς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Ρέθυμνο 29 Νοεμβρίου-1 Δεκεμβρίου 2024 στήν ἰστοσελίδα <https://ec-patr.org/porismata-toy-2oy-synedrioy-vioithikis/>

Σύνθεσης (Integration theory), οί όποίες μπορούν θά ύπαχθούν σέ δύο μεγάλες όμάδες: τίς συγκρουσιακές (warfare) καί τίς συμφιλιωτικές (nonwarfare)¹³.

Σέ κάθε περίπτωση, όποια καί άν είναι ή στάση του καθενός μας, άπέναντι στις σύγχρονες τεχνολογίες καί ιδιαίτερα στό διαδίκτυο καί τήν Τεχνητή Νοημοσύνη, ένα είναι τό σίγουρο· έχουν εισβάλει επιθετικά, σαρωτικά θά έλεγα, στή ζωή μας καί είναι, μάλλον, άνόητο νά ισχυριστεί κάποιος ότι μέ τόν ένα ή τόν άλλον τρόπο δέν μās επηρεάζουν. Μάλιστα, πριν μιά δεκαετία δημοσιεύεται στήν Stanford Daily ένα άρθρο μέ τόν τίτλο “From Homo Sapiens to Homo Technologicus”, όπου ή συγγραφέας Mindy Perkins λέγει τό έξής έντυπωσιακό, τρομακτικά έντυπωσιακό, γιά νά ακριβολογήσω: «Έχουμε τήν τάση νά θεωρούμε τούς ανθρώπους ως δημιουργούς τεχνολογιών. Αλλά πόσο συχνά θεωρούμε τήν τεχνολογία ως διαμορφωτή των ανθρώπων; Συνήθως, όταν τό κάνουμε αυτό, φανταζόμαστε αλλαγές στήν άτομική μας ζωή: Τήν έλευση του διαδικτύου γιά παράδειγμα ή τήν εμφάνιση του Facebook. Ωστόσο, σέ όλη τήν ιστορία, ή τεχνολογία έχει επηρεάσει τούς ανθρώπους σέ ένα πολύ βαθύτερο επίπεδο - αυτό τής βιολογίας. Καθώς ή τεχνολογία καί ό πολιτισμός συνεχίζουν νά επηρεάζουν τήν ανθρώπινη ζωή σέ εύρεϊα κλίμακα, θά πρέπει νά εξετάσουμε τήν πιθανότητα οί τρέχουσες τάσεις καί οί κοινωνικές συμπεριφορές νά επηρεάσουν τήν ανθρώπινη εξέλιξη στις έπόμενες γενιές»¹⁴. Σήμερα γνωρίζουμε πιά μέ βεβαιότητα ότι τό διαδίκτυο μπορεί νά επηρεάσει τή νευροφυσιολογία του έγκεφάλου, τήν ανάπτυξη του καί, συνεπώς, τή συμπεριφορά μας¹⁵.

Έχω τήν αίσθηση ώστόσο, ότι ό μεγαλύτερος κίνδυνος πού έλλοχεύει είναι ή μετατροπή του κόσμου καί του ανθρώπου σέ ένα είδος «τεχνοφύσης»¹⁶, άφου πλέον ή σχέση του ανθρώπου μέ τόν άλλο άνθρωπο καί τό περιβάλλον διέρχεται, σέ όλο καί μεγαλύτερο βαθμό, μέσα από τή μηχανή - τήν τεχνολογία, καθώς τό ανθρώπινο πρόσωπο βρίσκεται συνεχώς κολλημένο μπροστά σέ μιά όθόνη. Μέ τήν ραγδαία έξάπλωση του διαδικτύου, μέ τήν επέλαση τής τεχνητής νοημοσύνης, γιά πρώτη, ίσως, φορά «ό άνθρωπος διακινδυνεύει νά μετατραπεί από

¹³ T. Peters, “Science and Religion”, στό: L. Jones (ed.), *Encyclopedia of Religion*, v. 12, Thomson Gale, New York 2005, σ. 8180-8192.

¹⁴ <https://stanforddaily.com/2015/01/19/from-homo-sapiens-to-homo-technologicus/> (προσπέλαση 01/11/2025).

¹⁵ M. Korte, “The impact of the digital revolution on human brain and behavior: where do we stand?”, *Dialogues Clin. Neurosci.* (2020) 22, p. 101-111, J. Hutton et al., “Digital Media and Developing Brains: Concerns and Opportunities”, *Current Addiction Reports* (2024) 11, p. 287-298, H. Lee et al., “Effects of digital interventions on neuroplasticity and brain function of individuals with developmental disabilities: A systematic review”, *Internet Interventions* (2025) 41, p. 1-18.

¹⁶ Βλ. σχετικώς Σ. Γιαγκάζογλου, «Θεολογία καί Τεχνητή Νοημοσύνη», *Θεολογία* (2020) 91, σ. 96-97.

ἐλεύθερο πρόσωπο σέ ἀντικείμενο-πράγμα ἢ ἀκόμη πιό ἐφιαλτικά σέ ἀνθρωπο-μηχανή (βιολογικές χίμαιρες καί ὑβριδικά cyborgs)»¹⁷.

Δέν ξέρω ἂν εἶναι μιά ἀπαισιόδοξη στάση καί πρόβλεψη καί κατά πόσο ἀποτελεῖ σενάριο ἐπιστημονικῆς φαντασίας νά μιλάμε γιά μιά ψηφιακή, ἢ μάλλον, «ὄντολογική μετάλλαξη» τοῦ ἀνθρώπου σέ κάποια χρόνια ἀπό σήμερα, ἀφοῦ ἡ ὑποδούλωση τοῦ ἀνθρώπου στή μηχανή θά σημάνει τήν ἀπώλεια τῆς ἐλευθερίας του καί, ὡς ἐκ τούτου, τή διασάλευση τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου, διότι πρόσωπο δίχως ἐλευθερία δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει. Ὁ κίνδυνος, βεβαίως, δέν εἶναι νά ἐκπέσει τό πρόσωπο ἀπλῶς σέ προσωπεῖο, μέ τήν ἀρχαιοελληνική ἔννοια τοῦ ὄρου, διότι ἀκόμα καί ἔτσι ὑπάρχει ἡ γεύση ἢ ἔστω ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐλευθερίας¹⁸. Ὁ ἔσχατος κίνδυνος εἶναι τό πρόσωπο νά ἐκφυλιστεῖ σέ «προφίλ» στά μέσα κοινωνικῆς δικτύωσης, δηλαδή σέ μιά περικλειστη στό ψηφιακό της κόσμο ὄντότητα, ἀνελεύθερη καί δέσμια τῶν likes καί τῶν followers, ἀκοινώνητη καί ἄσχετη στήν πραγματικότητα, ἀφοῦ ἡ ἀληθινή κοινωνία καί σχέση περιλαμβάνει ἐξάπαντος τήν πραγματική παρουσία καί τήν ἀνθρώπινη ἐπαφή· τό ἄγγιγμα, τή μυρωδιά, τό χᾶδι, τό φιλί, ἕναν περίπατο στή θάλασσα, ἕνα φαγητό γύρω ἀπό ἕνα τραπέζι, τό κλάμα σέ μιά ἀγκαλιά, τό γέλιο σέ μιά παρέα, τή φιλία, τόν ἔρωτα καί πολλά ἄλλα ἀκόμη, τά ὅποια καταργοῦνται ἀπό τήν μηχανιστική ἐπικοινωνία.

V. Σχέσεις ἄσχετες-Ἐλευθερία ἀνελεύθερη.

Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας πού καθορίζεται ἀπό τό «αὐτεξούσιον» τοῦ ἀνθρώπου -καί τοῦτο νομίζω ἔχει γίνει ξεκάθαρα κατανοητό, ἀπό ὅσα φτωχά προσπάθησα νά περιγράψω μέχρι τώρα-, εἶναι το μεῖζον, καί αὐτό τό ὄντολογικό μέγεθος, πού καλοῦμε ἐλευθερία εἶναι ὑπαρκτικό ἰδίωμα τοῦ ἀνθρωπίνου προσώπου καί, σέ καμία περίπτωση δέν ἀποτελεῖ καί ὑπαρκτικό ἰδίωμα τῆς μηχανῆς, ἀκόμα καί ἂν ἡ μηχανή, ὑπό τήν ὅποια της ἔκφανση, ἀποκτήσει τήν ἱκανότητα νά ἐπιλέγει «ἐλεύθερα». Ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἄλλης ποιότητος, ἄλλης μορφῆς, ἄλλης τάξεως, διότι δέν ἀσκεῖται ἀπλῶς ὡς ἐκλογή μεταξύ πολλῶν ἐνδεχομένων ἀλλά διαμορφώνεται μέσα ἀπό μιά ἀγαπητική σχέση καί κοινωνία. Νά τό πῶ διαφορετικά: ἡ Τεχνητή Νοημοσύνη μπορεῖ νά μᾶς γράψει ἐξαιρετικές προσευχές. Δέν μπορεῖ ὅμως νά προσευχηθεῖ.

Τό ὄραμα ἢ, μάλλον, ὁ ἐφιάλτης τοῦ «μετα-ανθρώπου» εἶναι νομίζω ἀκριβῶς αὐτό· τό ὄν ἐκεῖνο πού ἔχοντας ὑπερβεῖ τήν ἀνθρώπινη κατάσταση, μέ τούς

¹⁷ Σ. Γιαγκάζογλου, ὁ. π., σ. 99.

¹⁸ Βλ. τό κλασικό ἄρθρο τοῦ Ἰ. Ζηζιούλα (Μητρ. Περγάμου), «Ἀπό τό Προσωπεῖον εἰς τό Πρόσωπον» στόν Τιμητικό Τόμο *Χαριστήρια εἰς Τιμὴν τοῦ Μητροπολίτου Γέροντος Χαλκηδόνης Μελίτωνος*, Πατριαρχικόν Ἰδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσ/νίκη 1977, σ. 287-323.

περιορισμούς πού αυτή συνεπάγεται, έχει αποκτήσει πλέον υπεράνθρωπες ιδιότητες και ικανότητες. Τοῦτο βεβαίως εἶναι μιά χίμαιρα, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Kurt Gödel μέ τό γνωστό «Θεώρημα τῆς μή πληρότητας»¹⁹. Ἡ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά πηγαίνει τή σκέψη του ἕνα βῆμα πάρα πέρα εἶναι ἀνεξάντλητη, ἐνῶ ὁ ὑπολογιστής φαίνεται πώς θά λειτουργεῖ μέ βάση τόν προγραμματισμό τοῦ κατασκευαστή. Καί ἐνῶ ὑπό φυσιολογικάς συνθήκας ὁ δημιουργός τῆς τεχνολογίας πάντα θά προηγεῖται τοῦ δημιουργήματός του, στήν περίπτωση τοῦ μετανθρωπισμοῦ, οἱ ὅπαδοί του πρεσβεύουν ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά μετεξελιχθεῖ σ' ἕνα ὄν πού δέ διαφέρει οὐσιαστικά ἀπό τίς εὐφυεῖς μηχανές θέτοντας τή μηχανή σέ ἀνώτερο ἐπίπεδο ἀπό τόν ἄνθρωπο²⁰.

Κι ἐδῶ πιστεύω ὅτι ἔγκειται τό πρόβλημα, στήν «τεχνο-λογικο-ποίηση», ἐπιτρέψτε μου τόν ὅρο, τοῦ ἀνθρώπου, στήν ἀντίληψη ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι μιά μηχανή, περίπλοκη ἔστω καί ἀνεξερεύνητη στήν ὁλότητά της, ἀλλά ἐξάπαντος μηχανή. Πρᾶγμα στό ὁποῖο ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἐκφράζει τή ριζική της διαφωνία, ὅπως μέ ἐνάργεια καί «ἀπολυτότητα» τόνισε ἡ Ἁγία καί Μεγάλη Σύνοδος τῆς Κρήτης²¹.

Σήμερα ἤδη ζοῦμε τά ἐπίχειρα αὐτῆς τῆς τεχνολογικοποίησης τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς, κατ' ἐπίφασιν, ἐπικοινωνίας πού προσφέρουν τά μέσα κοινωνικῆς δικτυώσεως καί τό διαδίκτυο ἐν γένει. Ἡ πηγαία, ἀδιαμεσολάβητη, πρόσωπο πρὸς πρόσωπο κοινωνία ἔχει ἀντικατασταθεῖ ἀπό τό μήνυμα, τό εἰκονίδιο, τήν ἐφαρμογή... Σταματήσαμε νά μιᾶμε καί προτιμοῦμε νά στέλνουμε μηνύματα, τά ὁποῖα δέν ἔχουν χρῶμα, ἔνταση, συναίσθημα, ὅσο κι ἂν προσπαθοῦμε, ματαίως κατά τήν ταπεινή μου ἄποψη, νά τά «ζωντανέψουμε» μέ τά γνωστά σέ ὅλους "emojis". Ὑπάρχουν σήμερα συνάνθρωποί μας πού δέν μποροῦν νά ἐκφραστοῦν χρησιμοποιώντας τόν προφορικό λόγο ἢ δέν μποροῦν νά διαλεχθοῦν ζωντανά, παρὰ μόνο μέσῳ μηνυμάτων. Οἱ νέοι μας, σέ συντριπτικό βαθμό, σταμάτησαν νά γνωρίζουν ὁ ἕνας τόν ἄλλον μέσα ἀπό μιά ὁμορφη ἀνθρώπινη κουβέντα, μιά κλεφτή ματιά, ἕνα ἀνεπαίσθητο ἄγγιγμα. Δέν ὑπάρχει πιά αὐτό τό «προέκυψε» τοῦ ἔρωτα καί τῆς σχέσης τῶν δύο φύλων γιατί γιά ὅλα ὑπάρχουν ἐφαρμογές -οἱ λεγόμενες ἐφαρμογές γνωριμιῶν- ὅπου ἐκτίθενται σώματα συνήθως καί ὄχι πρόσωπα. Σήμερα ὑπάρχει καί αὐτό τό φαινόμενο, τό ὁποῖο εἶναι ἀνησυχητικό καί βέβαια δέν θά ἀναλύσω τούτη τήν ὥρα τίς ἀνησυχίες

¹⁹ «Gödel's Incompleteness Theorems» στό Stanford Encyclopedia of Philosophy, διαδικτυακά στήν ἴστοσελίδα <https://plato.stanford.edu/entries/goedel-incompleteness/> (προσπέλαση 01/11/2025).

²⁰ Αθ. Μουστάκη, «Πτυχές ἀνθρωπολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης καί ἡ προσδοκία τοῦ Μετανθρώπου στή Μετανεωτερική Ἐποχή», *Θεολογία* (2020) 31, σ. 215-217.

²¹ Ἡ Αποστολή τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν τῷ Συγχρόνῳ Κόσμῳ, § 12 στήν ἴστοσελίδα https://www.holycouncil.org/mission-orthodox-church-todays-world_el (προσπέλαση 01/11/2025).

μου και τίς αγωνίες μου. Θά καταγράψω μόνο τό γεγονός. Παλαιότερα οί άνθρωποι πρῶτα ἀγαποῦσαν ὁ ἓνας τόν ἄλλο. Μετά ἀγγίζαν ὁ ἓνας τόν ἄλλο. Μετά προχωροῦσαν σέ γάμο καί μετά ὁλοκληρώναν τή σχέση τους. Σήμερα δύο άνθρωποι πρίν ἀκόμη συναντηθοῦν ἀπό κοντά, ἔχουν ἀνταλλάξει προσωπικές καί ιδιωτικές φωτογραφίες μέσω τῶν ἐφαρμογῶν. Καί ὅταν πιά γίνει ἡ συνάντηση, ὁ ἓνας ἔχει δεῖ τό σῶμα τοῦ ἄλλου διαδίκτυακά.

Ἔχουμε πλέον εἰσέλθει σέ μιᾶ ἄλλη διαδικασία καί σέ ἓνα ἄλλο τρόπο ζωῆς. Θύματα τῆς εἰκόνας, τῶν ἀκολουθῶν (followers) καί τῶν likes, χάνουμε τήν πραγματική ζωή καί βυθιζόμαστε σέ μιᾶ εἰκονική πραγματικότητα, στήν πραγματικότητα τῆς τεχνολογίας καί τοῦ διαδικτύου. Σ' ἓνα τοῖχο -τοῖχο κανονικό καί ὄχι ψηφιακό- διάβασα μιᾶ κραυγή ἀγωνίας, μιᾶ δραματική ἐκκληση: «Σβῆσε τό FaceBook καί βγές στή βροχή», πού σημαίνει βγές στήν πραγματική ζωή, ἀπόκτησε ξανά ἐπαφή μέ τή φύση, νιώσε τή λυτρωτική καί καθαρτική ἐμπειρία τῆς βροχῆς, ἀπελευθερώσου ἀπό τά ψηφιακά σου δεσμά, πού δέν σ' ἀφήνουν νά ζήσεις πραγματικά, διότι γιά νά ζήσεις πραγματικά ἔχεις ἀνάγκη τό πρόσωπο καί ὄχι τό «προφίλ». Αὐτό εἶναι τό βαθύτερο πρόβλημα, χάσαμε τό πρόσωπο καί στή θέση του τοποθετήσαμε τό «προφίλ». Χάνω τό πρόσωπο ὅμως σημαίνει χάνω τήν ἐλευθερία μου μέσα στόν ὑποτιθέμενο χώρο τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας, χάνω καί τήν δυνατότητα νά κοινωνῶ, ἐν ἀγάπῃ, μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο. Καί χρησιμοποιοῦ ἐνσυνείδητα τή φράση χάνω τό πρόσωπο «γιατί τό πρόσωπο ἔχει νά κάνει μέ τή σχέση καί τήν ἀναφορά. Εἶναι γενογός ἐλευθερίας, ὄχι ἐξαναγκασμοῦ. Ὁ Θεός - ὅπως νοεῖται στήν Ὁρθοδοξία- δημιουργεῖ ἀπό τό τίποτα, ἀπό τό μηδέν, τόν ἄνθρωπο καί τόν καλεῖ νά βρίσκεται σέ διαρκή κοινωνία μαζί Του. Ἡ καταφατική ἀπάντηση σ' αὐτήν τήν κλήση κάνει τόν ἄνθρωπο πρόσωπο»²².

Ἡ καθήλωση, πραγματική καί μεταφορική, μπροστά ἀπό τήν ὁθόνη τοῦ ὑπολογιστῆ ἢ τοῦ κινητοῦ εἶναι πού ὅταν ὑπερβεῖ τό μέτρο καί ἀντικαταστήσει τήν πραγματική ζωή δημιουργεῖ καί ὅλες τίς ὑπόλοιπες «καθηλώσεις» ψυχικές, πνευματικές, κοινωνικές καί ἀνθρωπολογικές· καί ὅλες ἐκεῖνες τίς ἐξαρτήσεις γιά τίς ὁποῖες μιλάτε ἐσεῖς οἱ ἐπιστήμονες. Διότι, ἐξάρτηση ἀπό τή μηχανή, ὅπως καί κάθε ἄλλη ἐξάρτηση, σημαίνει οὐσιαστικά ἀπουσία σχέσης μέ τόν ἄλλον ἄνθρωπο, καθήλωση στό ἐγώ μου, ἐγκλωβισμό στά προσωπικά μου ἀξιόξοδα καί στεγανά, ἀδυναμία νά κοινωνήσω μέ τό πρόσωπο τοῦ ἄλλου, ἀπομόνωση στήν ἐγωιστική μου ἀποκλειστικότητα. Σήμερα πιά, πέρα ἀπό τόν ἐθισμό καί τίς ἐξαρτήσεις ἀπό τό ἀλκοόλ, τό τσιγάρο καί τά ναρκωτικά, ὁ Παγκόσμιος Ὁργανισμός Ὑγείας μιᾶ γιά τήν ἐξάρτηση ἀπό τό διαδίκτυο, καί ὅλοι τό ξέρουμε ὅτι ἐξάρτηση ἀπό τό διαδίκτυο σημαίνει ἐξάρτηση ἀπό τήν ὁθόνη.

²² Α. Κατσιάρα & Μ. Βαμβουνάκη, ὁ. π., σ. 51.

Ιδιαίτερη έντύπωση προκαλεί ή εξάρτηση τῶν παιδιῶν ἀπό τό διαδίκτυο, ή ὁποία ὀρίζεται στήν 11η Ἀναθεώρηση τῆς Διεθνοῦς Ταξινόμησης Νοσημάτων (ICD-11) ὡς διαταραχή τοῦ παιχνιδιοῦ²³. Καί προφανῶς δέν ὑπάρχει μόνο ή εξάρτηση ἀπό τά βιντεοπαιχνίδια - videogames· οἱ εἰδικοί μιλοῦν γιά ἐθισμό στό «cybersex», στίς ψηφιακές σχέσεις (cyber relations), στόν διαδικτυακό καταναγκασμό (τυχερά παιχνίδια, ἀγορές κ.λπ.) καί στήν ὑπερβολική ἀναζήτηση πληροφορίας²⁴.

Ἡ βιβλιογραφία εἶναι τεράστια καί δέν νομίζω ὅτι ἔχει νόημα νά παραθέσω ποσοστά γιά τό πόσα παιδιά πηγαίνουν κάθε μέρα στό σχολεῖο νυσταγμένα ἐπειδή «σκρολάρουν» καί «τσατάρουν» στό κινητό μέχρι τά ξημερώματα ἢ πόσα παιδιά δέν ἔπαιξαν ποτέ στή βροχή, διότι προτίμησαν νά «διασκεδάσουν» μπροστά σέ μιά ὀθόνη. Ἐκεῖνο πού νομίζω ὅτι ἔχει σημασία εἶναι νά ἀναζητήσουμε τό πρόσωπο πίσω ἀπό τό προφίλ, τόν ἄνθρωπο πίσω ἀπό τή μηχανή, τή σχέση πίσω ἀπό τήν κοινωνική δικτύωση, τό λόγο πίσω ἀπό τό chat, τό συναίσθημα πίσω ἀπό τό emoji, τή γνώση πίσω ἀπό τήν πληροφορία... Ὅπως προεῖπα, ή τεχνολογία καί τό διαδίκτυο εἶναι μιά πραγματικότητα καί δέν ὑπάρχει ἐπιστροφή, ἄλλωστε ἔχουν προσφέρει τόσα καλά στόν ἄνθρωπο πού θά ἤμασταν ἐντελῶς ἄδικοι ἂν ζητούσαμε νά καοῦν στήν πυρά. Ὅμως, ὡς Ἐκκλησία, ὡς ἰατρική καί ἐπιστημονική κοινότητα, εὐρύτερα, καί ὡς κοινωνία, συνολικά, ὀφείλουμε μέ κάθε κόστος, νά ξαναβροῦμε τή χαμένη μας ἀνθρωπιά καί αὐτό εἶναι πού θά κάνει ὄχι μόνο τό διαδίκτυο καλύτερο καί χρησιμότερο ἀλλά τόν κόσμο μας ὁμορφότερο ἢ, τοῦλάχιστον, καί γιά νά παραφράσω τόν ποιητή, ἂν δέν μπορούμε ν' ἀλλάξουμε τόν κόσμο, ἄς προσπαθήσουμε τοῦτο:

«Κι ἂν δέν μπορεῖς νά κάμεις τήν ζωή σου ὅπως τήν θέλεις,
τοῦτο προσπάθησε τουλάχιστον
ὅσο μπορεῖς: μὴν τήν ἐξευτελίζεις
μέσ στήν πολλή συνάφεια [τοῦ διαδικτύου],
μέσ στές πολλές κινήσεις κι ὁμιλίες»²⁵.

VI. Ἐπαναδιατυπώνοντας τόν τίτλο... Ἡ λύση τοῦ δράματος.

Ἐκλεκτοί παρόντες,

²³ <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gaming-disorder>

²⁴ S. Young «Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder», *CyberPsychology & Behavior* (1998) 1(3), 237–244.

²⁵ Πρβλ. Κ. Π. Καβάφη, «Ὅσο μπορεῖς» στό Κ. Π. Καβάφη, *Ἀπαντα Ποιήματα καί Πεζά* στή σειρά *Τά Ἀριστουργήματα τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας*, Ἐκδ. Πάπυρος, Ἀθήνα 1995, σ. 39.

Σκεπτόμενος πώς θά κλείσω αὐτήν τήν ὁμιλία στό μυαλό μου ἦρθε τό ἔργο τοῦ Marcel Proust «Ἀναζητώντας τόν χαμένο χρόνο»²⁶ καί γιά μιά στιγμή πίστεψα πώς μεταλλάσσοντας τόν τίτλο σέ «Ἀναζητώντας τόν χαμένο ἄνθρωπο» θά ἦταν ἓνα ἔξυπνο ἐφεύρημα. Ὅμως, ἡ ἀναζήτηση θά ἦταν καί πάλι ἀλυσιτελής, ὁ ἄνθρωπος παρὰ τή θεϊκή του καταγωγή εἶναι θύμα τῆς ἴδιας του τῆς ἐπιλογῆς, τῆς ἀδήριτης ὄντολογικῆς ἀναγκαιότητος τῆς φύσεως.

Ἡ λύτρωση ἀπό τήν ἀδιέξοδη φυσική ἀναγκαιότητα εἶναι ἓνα Πρόσωπο (τό Π μέ κεφαλαῖο), εἶναι τό Πρόσωπο Ἐκείνου, ὅποτε ὁ τίτλος τῆς ταπεινῆς αὐτῆς ὁμιλίας ἀναδιατυπώνεται γιά νά προσβλέπει στή λύση τοῦ ἀνθρωπίνου δράματος. Ἐν τέλει ναί στήν ἀναζήτηση, «Ἀνθρωπον ζητῶ», ἀλλά τόν ἀναζητῶ μέ τό πνεῦμα τῆς προσδοκίας τῶν Ἑθνῶν «Θεάνθρωπον ζητῶ». Καί ἡ διαφυγή ἀπό τό ἀδιέξοδο συνίσταται στό μεγάλο «ναί» τῆς ἀνθρωπότητος... Ναί, «Εὐρήκαμεν τόν Μεσσίαν· ὃ ἐστίν μεθερμηνευσόμενον Χριστός» (Ἰω. α', 42).

Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν ὑπομονή σας.

²⁶ Μαρσέλ Προύστ, *Ἀναζητώντας τόν χαμένο χρόνο*, τ. I-IV, Ἑκδ. Ἑστία, Αθήνα 2014.